

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 929:902 В. Хвойка

ВДЕЙКО М. Ю., БУРДО Н. Б., АБАШИНА Н. С. ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АРХЕОЛОГА ВІКЕНТІЯ ХВОЙКИ. У 2 Ч. – К., 2006. – 282 С.

Наукова спадщина видатного українського археолога чеського походження В. В. Хвойки, який у Подніпров'ї відкрив низку невідомих раніше археологічних культур, з плином часу не тільки не втрачає значення, але й у міру нагромадження нових археологічних матеріалів змістовно збагачується. Доктор історичних наук, відомий археолог-славист, мовознавець, етнолог та письменник В. П. Петров, характеризуючи наукові здобутки невтомного польового дослідника В. В. Хвойки, “польова археологічна практика якого виросла в наукову теорію” у 70-х роках ХХ ст. високо оцінив його наукові досягнення. “Неперевершена творча заслуга В. В. Хвойки перед наукою, – писав він, – полягає не в тому, що останній виступив як поборник автохтонізму і проголосив тубільне населення Наддніпров'я слов'янами вже з доби неоліту, а в тому, що він, як польовий дослідник, відкрив низку невідомих до того культур і розташував їх в періодичній послідовності. Розроблена Хвойкою класифікація археологічних культур досі зберігає свою цінність” [2. С. 10].

Відомо, що польські дослідники – археологи, антропологи та геологи В. Пшебиславський, Г. Оссовський, В. Демитрикевич, І. Коперницький та К. Гадачек – у Подністер'ї та Західному Побужжі у 70–90-х роках ХІХ ст. та на початку ХХ ст. паралельно з В. Хвойкою або й ще раніше відкрили поселення і поховання трипільської й черняхівської культур, проте вони публікували їх як пам'ятки невизначених культур мальованої кераміки або мікенського чи передмікенського типу і поховальних урн. Наукове значення цих пам'яток та місце в хронологічній шкалі археологічних старожитностей на території України визначене В. Хвойкою і визнане лише після його досліджень і публікацій аналогічних пам'яток у районі с. Трипілля, Зарубинців і Черняхова Київської обл. на Дніпрі, що стали епонімними.

Отже, фактично В. Хвойка розпочав дослідження і хронологічну періодизацію археологічних пам'яток і культур первісності на території Східної Європи, зокрема, України. Як вдало і справедливо зазначила Н. Б. Бурдо у другій частині рецензованої нами книги, “наукове спілкування поєднало імена таких видатних [слов'янських] вчених, як Л. Нідерле (у 1893 р. видав у Празі книгу “*Lidstvo v dobe predhistoryčne*”, а на початку ХХ ст. – багатотомну працю “*Slovanské starožitnosti*”, Praha, 1902); Й. Піч – засновник чеської археології; Хв. Вовк – видатний український вчений-антрополог та етнограф, В. Хвойка” (С. 9).

Перелічені вчені, як і згадані вище польські дослідники, що проводили археологічні розкопки в Україні, вивчали первісну археологію слов'янських народів Східної і Середньої Європи, в тому числі й України.

У Російській імперії “у першій половині XIX ст., – як справедливо констатує Н. Б. Бурдо, – велися розкопки античних або середньовічних пам'яток, а щодо пам'яток первісності відомостей ще не було” (Ч. I. С. 6). Звідси впливає таке: фразу цієї авторки про те, що як і в Західній Європі “...відповідний розвиток археологічної науки спостерігався й у Східній Європі, археологію якої представляла Російська імперія” (Ч. II. С. 6) у місці, де йдеться про первісну археологію, треба скоригувати так, щоб уникнути суперечностей.

Археологічна спадщина В. В. Хвойки (його публікації, що сьогодні стали рідкісними раритетами), як важлива невід'ємна частина української археологічної науки, повинна стати набутком широкої громадськості. В цьому полягає актуальність проекту “Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки”. Проект виконано колективом науковців Інституту археології НАН України під керівництвом кандидата історичних наук М. Ю. Відейка за фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень. Переклади текстів з російської мови українською професійно з добрим знанням археологічної термінології виконали Н. В. Блажевич, Н. Р. Михайлова, І. Чорновол. Авторські тексти та коментарі до них підготували Н. С. Абазіна, Ю. В. Болтрик, К. П. Бунятян, Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко, В. К. Козюба, Ж. О. Кононенко, С. Н. Рижов, Г. О. Станіцина, О. О. Якубенко. В. А. Колеснікова написала нарис про життєвий шлях і наукову діяльність В. В. Хвойки і склала бібліографічний список його праць. Такий повний переклад праць В. В. Хвойки, забезпечений широкими коментарями, що розкривають їхнє значення для археологічної науки України, зроблено вперше.

Праця, що підготовлена як монографічне видання, складається з двох частин. Кожну з них відкриває вступ, написаний керівником проекту М. Ю. Відейком, який уводить читача у творчий світ дослідника В. Хвойки, ознайомлює з особливостями його текстів, коментарів до них, успіхами і труднощами його польових досліджень та польової документації, інтерпретацією здобутих матеріалів та місцем збережених колекцій, головними концепціями дослідника.

Важливо, що авторський колектив не обмежився працями, присвяченими пам'яткам трипільської культури. Виконавці проекту опрацювали й інші праці та публікації В. Хвойки за 1901–1913 рр., що, як зазначено у вступі, “...відображають погляди вченого на давню історію краю та Європи”, визначають місце трипільської культури в системі старожитностей України.

Хотілося б підтримати керівника проекту, який, наголосивши у вступі на науковій вагомості монографічної праці В. Хвойки “Древние обитатели Среднего Поднепровья и их культура в доисторические времена” (видана у скороченому варіанті 1913 р.), висловив надію на повне перевидання її тексту. До цього закликає і проект обкладинки цієї праці, розроблений В. Хвойкою, що є в експозиції Національного музею історії України. Це одночасно засвідчує, що опрацювання наукової спадщини талановитого дослідника старожитностей України В. В. Хвойки необхідно продовжити.

Перша частина монографічного опрацювання наукової спадщини В. В. Хвойки починається з перекладу його великої статті “Каменный век Среднего Приднепровья” і коментарів до неї.

Автор коментарів до розділу “Палеоліт” С. М. Рижов наголосив на вагомості київських розкопок В. Хвойки і професійній допомозі під час досліджень палеолітичних стоянок, зокрема Кирилівської, з боку В. Б. Антоновича, П. Я. Армашевського та Ф. К. Вовка. Ф. К. Вовк, будучи в еміграції у Парижі, віддавав деякі здобуті В. Хвойкою матеріали для визначення у паризьку археологічну лабораторію. Коментарі вичерпно пояснюють текст розділу, вони підкріплені сучасною палеолітичною літературою. У посиланні ж на працю П. П. Єфименка [1] пропущене прізвище автора.

Головним і найважливішим у цій праці є розділ “Неоліт”, у якому опубліковано матеріали з розкопок поселень трипільської культури і який, на думку його коментатора М. Ю. Відейка, є “першим монографічним дослідженням поселень мідного віку в регіоні Середнього Подніпров’я”. Тут найвиразніше викладені погляди В. Хвойки на етнокультурний розвиток давнього населення цього краю, сформульовано його автохтонну теорію. Оскільки, як зазначено в коментарі, “...під час підготовки тексту праці до видання згадка року, коли вперше В. Хвойка натрапив на матеріали трипільської культури”, під час розкопок Кирилівської палеолітичної стоянки випала, то коментатору довелося шляхом зіставлення вичислити приблизний рік відкриття В. Хвойкою трипільських пам’яток. М. Ю. Відейко вважає, що це було не пізніше 1894 р. Не менш вагомим коментарі, що уточнюють місце і час досліджень інших пам’яток трипільської культури, їхнє датування, періодизацію та концепцію В. В. Хвойки щодо етнокультурного розвитку енеолітичного населення Середнього Подніпров’я, його господарської діяльності та соціальної організації з позиції сучасного трипільознавства.

Зокрема, цінні та необхідні читачу коментарі, у яких на підставі численних сучасних розкопок трипільських поселень та ґрунтового вивчення їхніх матеріалів виправлено інтерпретацію В. Хвойкою київських, кирилівських та інших аналогічних поселень як пам’яток початкового етапу трипільської культури. Вивчення матеріалів цих та відкритих після В. Хвойки інших синхронних трипільських пам’яток засвідчило, що вони відображають не початковий, а завершальний етап культури і процеси її занепаду та деградації на фінальній фазі існування.

Не менш важливий коментар щодо трипільських площадок у вигляді кусків обпаленої глини з відбитками дерева, які трактують сьогодні як залишки спалених наземних жител, а не як місця спалення покійників – поховальні пам’ятки, якими вважав їх В. Хвойка.

Заслуговує на позитивну оцінку виважений коментар – оцінка автохтонної теорії В. В. Хвойки – віднесення трипільських поселень до пізніших старожитностей Подніпров’я, зокрема, скіфських та черняхівських пам’яток. З посиланням на праці їхнього прекрасного знавця В. П. Петрова, автор коментаря закликає до подальшого вивчення цієї дискусійної проблеми. Він не поділяє концепції В. Хвойки, “...відповідно до якої слов’яни були споконвічними мешканцями Середнього Подніпров’я від неоліту (трипільська культура) до часів Київської Русі”. Це правильна позиція, оскільки досі археологами не доведена безперервна спадкоємність матеріальної культури населення

цього регіону від трипільля до середньовіччя, а лінгвісти не в стані вирішити проблему мови носіїв різних археологічних культур, що існували у Подніпров'ї в цей хронологічний період.

М. Ю. Відейко коментує (Ч. 1. С. 67–68) статтю В. В. Хвойки та І. А. Лінніченка “Посудини зі знаками – із знахідок на площадках трипільської культури”. Помічені та описані В. Хвойкою знаки на мальованих посудинах породили дискусію про писемність носіїв трипільської культури, хоч, як зазначено в коментарі, “виділені В. Хвойкою та І. А. Лінніченком 17 знаків, як вважають сьогодні, являють собою стилізовані зображення тварин і місячного серпа”. Більше про це можна прочитати у рекомендованих коментатором працях сучасних дослідників, зокрема, монографії Т. М. Ткачука [3].

Важливе місце серед публікацій В. Хвойки посідає стаття “Поля поховань в Середньому Придніпров'ї”, присвячена попередній публікації результатів розкопок могильників біля сіл Зарубинці, Черняхів та Ромашки у 1899–1900 рр. У підсумку досліджень трипільських площадок і згаданих могильників (два перші дали назву відомим сьогодні і широко дослідженим археологічним культурам) В. Хвойка остаточно сформулював автохтонну концепцію етнокультурного розвитку населення Середнього Подніпров'я. Він не сумнівався, що носіями усіх цих пам'яток, починаючи з “неоліту”, були давні слов'яни. І хоч цю концепцію піддали критиці у світлі здобутих нових матеріалів, автор відстоював її до кінця.

З врахуванням наукової вагомості відкритих В. Хвойкою пам'яток та дискусії, що розгорнулись навколо них у європейській археології, Н. С. Абазіна забезпечила цю публікацію В. Хвойки виваженими коментарями, що впливають з археологічного матеріалу та нових методик і відповідають сучасному розвитку слов'янської археології. Звернемо увагу, що сам обряд поховання та посилення на доліхокранію ще не вирішують питань етнічної визначеності археологічних пам'яток та їхньої спадкоємності. Як зазначено в коментарі, “обряд тілоспалення і доліхокранія притаманні різним етнічним групам” (Ч. 1. С. 72). На думку В. П. Петрова, висловлену ще на початку 70-х років ХХ ст., етнічних питань не можна вирішити і шляхом посилення “на сталу осілість та безперервний розвиток землеробства” [2. С. 203].

Н. С. Абазіна, розуміючи складність проблеми, завершує коментар закликом до “комплексного підходу” з використанням, крім археологічних джерел, ще й історичних даних, а також лінгвістичних та антропологічних. Цей метод, започаткований археологами-славістами у ХХ ст., найбільше відповідає сьогоденню.

Стаття В. В. Хвойки “Раскопки 1901 г. в области трипольской культуры” і рецензія на неї М. Біляшівського, відповідь В. Хвойки та коментарі Н. Б. Бурдо привертають до себе увагу цікавими і водночас важливими особливостями.

В. Хвойка у цій статті поділився з читачами-археологами досвідом щодо способів виявлення трипільських поселень та методики їхніх розкопок, зокрема, розчищення площадок. Коментуючи цю частину статті, загалом присвяченої дослідженню трипільських поселень біля м. Ржищева та с. Кононча, Н. Б. Бурдо позитивно оцінює польову методику В. Хвойки, зазначаючи, що вона в “удосконаленому вигляді використовується останні сто років” (Ч. 1. С. 85).

У рецензії М. Біляшівський¹ аналізує результати розкопок В. Хвойки і, попри високу оцінку, застеріг проти передчасних узагальнень і висновків.

В. Хвойка у відповідь наполягав на своїй концепції щодо характеру площадок з випаленої глини, які він уважав поховальними пам'ятками і, зокрема, щодо етнічного визначення носіїв трипільських поселень, яких він уважав протослов'янами. Коментар на цю дискусію з посиланням на працю В. П. Петрова [2], який закликає до історизму, закінчується словами П. П. Курінного "... полеміка залишила обох авторів на своїх позиціях" (Ч. 1. С. 85).

Переклад статті В. В. Хвойки "Раскопки площадок в с. Крутобородинцах Лещинского уезда Подольской губернии и вблизи с. Веремье Киевского у. и губ.", опублікованої в 21-му томі "Древностей ТМАО" (Труды московского археологического общества. – М., 1909), і коментарі до неї М. Ю. Відейка доповнюють попередні публікації дослідника як новими пам'ятками трипільської культури, так і посиланням до інтерпретацій виявлених матеріалів, зокрема, щодо розмаїття форм керамічного посуду та його орнаментальних мотивів, а також територіального розширення досліджень. Спроби класифікації кераміки привели В. Хвойку до розуміння хронологічних та локальних особливостей пам'яток трипільської культури на території України.

Широкі коментарі вдало пояснюють і доповнюють зміст публікації, передусім, стосовно походження трипільської культури і типологічних зв'язків з ранніми пам'ятками неоліту, такими як "культура лінійно-стрічкової кераміки, Боян, Кріш, Хаманджія та інші" (Ч. 1. С. 112). У коментарях зазначено, що В. Хвойка перший із дослідників трипільських пам'яток "... звернув увагу на локальні та хронологічні аспекти трипільської культури" (Ч. 1. С. 113). Сьогодні, написано у коментарі, виділено вже "...кілька десятків локальних варіантів та типів в межах культурної спільності Трипілля–Кукутень" (Ч. 1. С. 113).

Водночас, в одному із коментарів М. Ю. Відейко правильно акцентує увагу на тому, що спроби В. Хвойки довести виникнення європейського виробництва кераміки у Прикарпатті "...не знайшли підтвердження у подальших археологічних дослідженнях" (Ч. 1. С. 117).

У коментарях варто звернути увагу на термінологію. Під час читання текстів В. Хвойки не можна не зауважити, що він в умовах царської Росії уникав уживання термінів "Україна" або похідних. Наприклад, на стор. 102 частини 1 рецензованої праці написано, що в Крутобородинцях на Поділлі виявлена кераміка із своєрідним розписом "...який до того часу не був відомий у нас, в Росії". У коментарі термін "Росія" замінено терміном "Російська імперія"² ("...на території Російської імперії під час розкопок поселення Крутобородинці") (Ч. 1. С. 111). На нашу думку, у коментарях ліпше вживати терміни, близькі до географічного розташування поселення та українського звучання назви села, що є на території України, а вужче – у Подністер'ї чи на Поділлі. Прогресивні діячі у той час вживали і термін "Україна". Наприклад, у Т. Шевченка "...

¹ Так написаний його підпис в українському перекладі цієї рецензії та його прізвище в "Енциклопедії сучасної України" (Т. 2, К., 2003. С. 860) і підпис автора цієї біографічної статті – його онука. У рецензованій праці чомусь це прізвище подано як Беляшівський. Очевидно треба виправити.

² Збережено правопис коментаря.

Село на нашій Україні”. У читача може виникнути питання: якщо подільське село з українською назвою Крутобородинці – це “Росія”, чи “Російська імперія”, то для чого перекладати праці В. Хвойки українською мовою?

Завершує першу частину тексту переклад підсумкової праці В. Хвойки “Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена” із додатком опису розкопок у садибі М. М. Петровського в м. Києві та с. Білгороді Київського повіту. В першому розділі “Кам’яна доба”, куди ввійшли параграфи “Палеоліт” та “Неоліт”, порівняно з аналогічними розділами його праці “Каменный век Среднего Приднепровья” (Ч. 1. С. 9–53) знайдемо не багато нової інформації. Однак тут В. Хвойка посилив свої автохтонні концепції, наголосивши на незмінності населення у Середньому Подніпров’ї, починаючи з палеоліту.

У короткому коментарі С. М. Рижова до підрозділу “Палеоліт” правильно зазначено, що історичні реконструкції В. Хвойки у світлі наступних археологічних досліджень є вельми дискусійними, а “...деякі його ідеї не мали розвитку” (Ч. 1. С. 124).

Можливо, у коментарях варто навести сучасну періодизацію палеоліту. Також треба пояснити, що Мізинську стоянку в Чернігівській губернії відкрив Хв. Вовк, названий у тексті В. Хвойки Ф. К. Волковим, тим більше, що професор Ф. Вовк під прізвищем Ф. К. Волкова згаданий і в перекладі “Висновку” (С. 184).

Коментарі М. Ю. Відейка до розділу “Неоліт” ширші й доносять до читача сучасне розуміння хронології окремих трипільських пам’яток, зокрема, Києво-Кирилівського поселення і культури в цілому (Ч. 1. С. 131–132), житлове призначення площадок, які В. Хвойка вважав поховальними пам’ятками, а в цій статті ще й місцями жертвоприношень. Водночас у коментарях наведено ті положення В. Хвойки, які підтверджені новими дослідженнями трипільських пам’яток. Це стосується проблеми походження трипільської мальованої кераміки, виділення імпортів на трипільських поселеннях, впливів центральноєвропейських культурних центрів та ін.

Оскільки нема достатньо опрацьованої хронологічно-просторової системи пам’яток перехідного періоду від енеоліту до бронзи, чітких визначень їхніх культурних ознак, появи старожитностей, відмінних від енеолітичних культур, зокрема, трипільської, то короткий підрозділ В. Хвойки, присвячений добі бронзи, потребує чітких пояснень. Це завдання блискуче виконала К. П. Бунятян – автор коментарів до цього підрозділу. Уже в першому коментарі, на підставі сучасного датування трипільської культури не IV–III, а серединою VI–початком III тисячоліття до н. е., стає зрозумілою зміна “етнокультурної ситуації у Середній Наддніпрянщині” (Ч. 1. С. 137) та її причини. Цікаво, що автохтоніст В. Хвойка в цьому випадку пояснював такі причини зовнішніми чинниками – напливом час від часу “степового народу”, якому приписував усі курганні поховання, не розділяючи їх ні хронологічно, ні за культурними ознаками. Тогочасний стан досліджень цих пам’яток та нерозробленість проблеми, що вплинули на позиції В. Хвойки, дохідливо і з належною виразністю з’ясовані в коментарі. Пояснено й суперечності господарських традицій, що впливають із протиставлення В. Хвойкою прийшлого і місцевого населення на території, раніше зайнятій трипільцями, зокрема, в Середньому Подніпров’ї. Не можна не погодитися

з коментарем і в тому, що “землеробська традиція в Середній Наддніпрянщині (й на всьому просторі трипільської культури) на якийсь час перервалася” (Ч. 1. С. 138).

У розділі “Доба заліза” В. Хвойка розглянув скіфські пам’ятки, хоч вони на території України не вичерпують усіх старожитностей цього періоду. Про це варто зазначити й у коментарі. Вчений був достатньо ознайомлений з археологічними дослідженнями різнокультурних пам’яток цього часу, але вибрав скіфів, що визначали в ранньозалізний період політичну та соціально-економічну ситуацію в цьому регіоні Європи, зокрема, у степовій частині сучасної України. Він назвав цей розділ “Скіфська епоха”, що широко застосовують в археологічній літературі й після В. Хвойки.

Ю. В. Болтрик навів до тексту В. Хвойки необхідні, на наш погляд, влучні коментарі, що дають низку уточнень, зокрема, у тих місцях, які сьогодні у світлі нових археологічних досліджень отримали іншу інтерпретацію.

Відкриті В. Хвойкою на Київщині (у Зарубинцях і Черняхові) могильники, що стали епонімними для відомих тепер археологічних культур, та інші аналогічні їм пам’ятки, описані в розділі “Епоха полів поховальних урн та великого переселення народів”. Тут у підсумковій формі наведено інформацію, вже відому з його попередніх праць, переклади яких поміщені в цьому виданні. Можливо, дещо ширше тут висвітлені провінційно-римські впливи на культурний розвиток Середнього Подніпров’я в першій половині I тисячоліття н. е.

До коментарів Н. С. Абашиної, яка добре знає цей період і праці В. Хвойки, варто було б додати сучасні дані про шлях готів з Нижнього Повіслення через Волинь та межиріччя Дніпра і Південного Бугу у Причорномор’я та Приазов’я і виправити дату досліджень вельбарського могильника в Дитиничах з 1935 на 1957 р.

Думаємо, що не варто робити з київської культури основу всіх “ранньосередньовічних слов’янських старожитностей” (С. 151). Це перебільшення потрібно привести у відповідність з реаліями.

Дослідження слов’янських пам’яток додержавного періоду на території України в часи В. Хвойки тільки починались. Відомості, що зібрані в розділі “Слов’янська епоха”, здебільшого ґрунтуються на матеріалах Києва X ст. і пізнішого часу. Проте цей розділ, разом з невеликим, але змістовним нарисом В. К. Козюби та його обширними коментарями, дає читачам уявлення про категорії слов’янських пам’яток Середнього Подніпров’я в цей період, характер господарства та матеріальну культуру. Ці дані поповнені матеріалами археологічних досліджень у садибі М. М. Петровського в Києві. Садиба була на території Старокиївської гори поряд з Десятинною церквою, тому її дослідження розкривають найдавніші сторінки історії формування міста.

Не менш важливі результати отримав В. Хвойка під час розкопок городища у с. Білгородка, що було пригородом столиці. Вивчення конструкції валу, десятків житлових, господарських та ремісничих споруд, двох кам’яних храмів XII–початку XIII ст., двох колодязів і численного речового матеріалу, зокрема виробництва глиняних полив’яних плиток, значно поповнили всі попередні дослідження давньоруських городищ у регіоні Середнього Подніпров’я.

На окрему увагу заслуговує “Висновок” В. Хвойки, тому дослідники його наукової спадщини Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко, В. К. Козюба написали до нього спільні

невеликі, але об'єктивні коментарі. Вони правильно зазначають, що В. Хвойка перший з археологів-дослідників Середнього Подніпров'я створив цілісну картину заселення і розвитку цього краю від кам'яної доби до Київської Русі, узявши за основу матеріали своїх багаторічних досліджень.

Автори цих коментарів, звернувши увагу на те, що В. Хвойка розумів циклічність культурно-історичних процесів у доісторичну та ранньоісторичну добу, тактовно, з розумінням настроїв автохтоніста В. Хвойки, наголосили, що подібність різних археологічних культур (хоч тепер можна сказати про їхню непостійність) можна пояснити не тільки етнічною спадковістю, а й подібними або тими ж умовами проживання та "належністю до єдиного культурно-господарського типу" (Ч. 1. С. 184), "у Подніпров'ї змінювалися не лише покоління місцевих мешканців, а й культури (відповідно – їхні носії)" (Ч. 1. С.184).

На завершення рецензування першої частини праці "Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки" треба наголосити на розумінні всіма авторами коментарів наукової вагомості, залишеної вченим величезної наукової джерельної бази та його незмінної спрямованості на розкриття історії давніх слов'ян та їхніх далеких предків.

У другій частині рецензованої праці доповнено переклади публікацій В. Хвойки та коментарі до них описом сучасного стану трипільських пам'яток, які розкопував дослідник, зокрема, епонімного поселення біля с. Трипілля, для чого Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко та М. І. Городянський провели повторні розвідкові дослідження. О. О. Якубенко ознайомила археологів та громадськість з безцінними колекціями із розкопок В. Хвойки, що зберігаються в Національному музеї України. Трипільським колекціям вона присвятила низку публікацій, згаданих у "Вступі" М. Ю. Відейком.

Авторський колектив не оминув увагою й архівні документи, що розкривають археологічні дослідження В. Хвойки. Їхній опис склали Г. О. Станіцина та Ж. О. Кононенко.

Бібліографію публікацій В. Хвойки, присвячених трипільській культурі, а також відгуки на них та праці, де вони згадані й використані, де поміщені біографічні дані В. Хвойки тощо підготувала канд. іст. наук. В. А. Колеснікова. Вона зібрала широкі документальні матеріали і з високим рівнем достовірності написала творчу біографію В. Хвойки, що відкриває перший том рецензованої праці. Тут можна знайти чимало важливих оцінок його сміливих наукових пошуків і цікавих епізодів з його службової та громадської діяльності.

Другу частину досліджень наукової спадщини В. Хвойки відкриває велика і конкретна за змістом стаття Н. Б. Бурдо. У ній висвітлено археологічні дослідження вченого, зокрема, виявлення і вивчення ним пам'яток трипільської культури на фоні досягнень української та європейської археології, схарактеризовано методику розкопок і розуміння та інтерпретацію відкритих пам'яток, об'єктів і здобутих матеріалів, критично проаналізовано та оцінено хронологічні визначення В. Хвойки, зокрема, перших розкопаних ним трипільських поселень. Водночас наголошено на важливості віднесення їх дослідником, усупереч поглядам багатьох сучасників, до неоліту, що підтвердили всі наступні дослідження.

Безперечно, відкриття В. Хвойкою двох десятків трипільських поселень і визначення їх у просторі й часі як пам'яток окремої великої оригінальної і самобутньої культури – видатне наукове досягнення вченого, що за оцінкою та пророцтвом часопису “Київська старовина”, наведеними в статті Н. Б. Бурдо “... створить епоху в археології нашого краю”. Водночас не варто оцінювати як досягнення розчищення вченим величезної кількості трипільських площадок (500), бо цього не досягнув ніхто з археологів (як його сучасників, так і наступників) до сьогодні. На наш погляд, гонитва за кількістю досліджених площадок, справжнє прицевійне розчищення яких, як нам відомо, потребує великої затрати часу (вона обов'язкова для їхньої правильної інтерпретації і розуміння), була методичним недоглядом дослідника. В. Хвойка так і не збагнув, чим були споруди, що після пожежі й зберігання в землі декілька тисячоліть постали перед дослідниками як настили сильно випаленої глини з відбитками дерев'яних конструкцій – площадки. До речі, на потребу вдосконалення методики розчищень трипільських площадок звертали увагу В. Хвойки М. Біляшівський і Хв. Вовк. Ці видатні українські вчені, а також професор Київського університету В. Антонович, які співпрацювали з В. Хвойкою, як і всесвітньо відомий чеський славіст Л. Нідерле, сприяли його науковому зростанню і формуванню як археолога.

У коментарях до перекладів праць В. Хвойки і, зокрема цієї, у підсумковій статті Н. Б. Бурдо зазначено про їхню дискусійність і щодо інтерпретації етноісторичних визначень трипільської культури. Тут наведено і розглянуто не тільки автохтонний погляд В. Хвойки, за яким носії трипільської культури як постійні мешканці Середнього Подніпров'я та інших регіонів території сучасної України і землероби були предками праслов'ян з неоліту, а й концепції багатьох інших українських і російських вчених – сучасників і наступників В. Хвойки. Висловлено і сучасний погляд на появу, етапи поширення, локальні особливості пам'яток трипільської культури, наведено сучасні позиції українських трипільзнавців щодо їхньої етнокультурної належності і спадковості. Він виважений і враховує теперішній стан досліджень трипільсько-кокутенської енеолітичної цивілізації, місце якої в історичній реконструкції давньої Європи ще чекає остаточного вирішення.

На завершення висловимо високу оцінку значною мірою подвижницької праці колективу виконавців проекту “Дослідження трипільської цивілізації у науковій спадщині археолога Вікентія Хвойки”. В. Хвойка своїми науковими досягненнями піднімав українську археологію до європейського рівня.

---

1. *Ефименко П. П.* Первобытное общество – К., 1953.

2. *Петров В. П.* Етногенез слов'ян. – К., 1972.

3. *Ткачук Т. М.* Знакові системи трипільської-кокутенської культурно-історичної спільності (малюваний посуд). – Вінниця, 2005.

В. Д. Баран

Рецензія надійшла до редколегії 06.02.2007

Прийнята до друку 10.03.2007